



Celebration of
WILDLIFE WEEK
 1st To 7th October 2022



Explore Melghat Landscape

Edition for Melghat  Celebration of Wildlife Week 2022

WILD 
MELGHAT e-Magazine



निर्वनो वध्यते व्याघ्रो निर्व्याघ्रं छिद्यते वनम् ।
तस्माद्द्वयाघ्रो वनं रक्षेद्द्वयं व्याघ्रं च पालयेत् ॥

-महाभारत



Forests where Tigers resides are consider to be the prosperous ones.

“If there is no forest, then the Tiger gets killed; if there is no Tiger, then the forest gets destroyed.
Hence, the Tiger protects the forest and the forest guards the Tiger!”

- Mahabharat

ज्या वनामध्ये वाघाचा संचार असतो ते वन समृद्ध समजल्या जाते.

वनातून वाघ नाहीसे करू नये. कारण, “वनाशिवाय वाघ नाहीसे होतात आणि वाघाशिवाय वन”

- महाभारत



Tree will Talk to You ! **TALKING TREE APP**

- Step 1: Download the Google app Talking Tree.
- Step 2: Select the language options English / Marathi / Hindi.
- Step 3: Scan QR-Code or select Tree number.
- Step 4: The Tree will start Talking with you.



www.magicalmelghat.in

Edition for Melghat



Celebration of Wildlife Week 2022

WILD
MELGHAT e-Magazine



Wild Cat

Edition for Melghat



Celebration of Wildlife Week 2022

WILD MELGHAT e-Magazine

Editor :

Jayoti Banerjee IFS

Chief Conservator of Forest & Field Director,
Melghat Tiger Reserve, Amravati

Assistant Editor :

Prafulla Sawarkar

Livelihood Expert, MTR

Cover Photo Front :

Manoj Bind

Cover Photo Back :

Ashish Tomar

Supported By :

Navkishor Reddy IFS

DCF, Akot Wildlife Division &
Divisional Forest Officer,
Melghat Wildlife Division

Divyabharti M. IFS

DCF, Sipna Wildlife Division

Sumant Solanke IFS

DCF, Gugamal Wildlife Division

K.S. Jagtap IFS

Divisional Forest Officer,
Pandharkawada Wildlife Division

A.W. Nimje MFS

Divisional Forest Officer,
Akola Wildlife Division

Manjokumar M. Khairnar MFS

Divisional Forest Officer
Research & Wildlife,
Melghat Tiger Reserve, Amravati

Typesetting & Art Design :

Anand Vipat

Graphic Designer, MTR

© Published & Issued by :

Office of the Chief Conservator of Forest & Field Director,
Melghat Tiger Reserve,
Camp Road, Amravati 444 602 (M.S.)

Website: www.magicalmelghat.in

E-mail: ccffdmelghat2@mahaforest.gov.in

Text © Wild Melghat e-Magazine 2022

All Rights Reserved.




**Azadi Ka
Amrit Mahotsav**
Commemoration of 75th year of India's Independence



Edition for Melghat  Celebration of Wildlife Week 2022

WILD MELGHAT e-Magazine

Contents...

Sr. No.	Particulars	Author	Page No.
1.	संपादकीय: वन्यजीव सप्ताह २०२२	- श्रीमती जयोती बॅनर्जी	1
2.	सातपुडा व्याघ्र प्रकल्पामधील थरारक दिवस	- रोहिणी सुनील लिमये	2-3
3.	मातीशी नातं सांगणारे मेळघाटातील आदिवासी	- मनोहर मंडवाले	4-6
4.	Grass Diversity of Melghat Tiger Reserve	- Prof. Gajanan D. Muratkar	7-10
5.	Role & Responsibilities of Melghat Tiger Reserve	- Team MTR	11-18
6.	Photographs of Melghat Tiger Reserve	-	19

Edition for Melghat  Celebration of Wildlife Week 2022

Indian Pitta

WILD MELGHAT e-Magazine





Edition for Melghat



Celebration of Wildlife Week 2022

WILD MELGHAT e-Magazine

संपादकीय: वन्यजीव सप्ताह २०२२

1



श्रीमती ज्योती बॅनर्जी (भा.व.से.)

मुख्य वनसंरक्षक तथा क्षेत्र संचालक,
मेळघाट व्याघ्र प्रकल्प, अमरावती.



वने व वन्यजीव संदर्भात जन-सामान्यांमध्ये जनजागृती व्हावी, लोक सहभागातून वन्यजीवांचे संवर्धन व संरक्षण व्हावे आणि त्यांच्याबद्दल आदर निर्माण व्हावा या उद्देशाने १ ते ७ ऑक्टोबर हा कालावधी वन्यजीव सप्ताह म्हणून साजरा करतात. या महत्त्वपूर्ण दिवसांचे औचित्यसाधून मेळघाट व्याघ्र प्रकल्पामार्फत “वाईल्ड मेळघाट” हे मासिक प्रकशित करतांना मला आनंद होत आहे.

मेळघाट व्याघ्र प्रकल्पाची व्याप्ती खूप मोठी आहे आणि १९७३-७४ मध्ये घोषित करण्यात आलेल्या प्रथम नऊ व्याघ्र प्रकल्पापैकी एक असल्याचा बहुमान या वनाला मिळालेला आहे आणि हे आपल्या सर्वांसाठी गौरवाची बाब आहे.

२२ फेब्रुवारी १९७४ ला घोषित झालेल्या या संरक्षित वनाने वाघाचे व वन्यजीवांचे संरक्षण व संवर्धन करतांना अनेक चढउतार अनुभवले आहे आणि या कालावधीत सर्वांनी

घेतलेल्या अपार कष्टांमुळे या वनात ५० पेक्षा अधिक वाघ, वन्यजीव सुरक्षित, अबाधित आहे आणि त्यांना हवा असलेला योग्य असा अधिवास निर्माण झाल्यामुळे त्यांच्या पिढीलाही अनकुल असे पर्यावरण प्राप्त झाले आहे आणि ही आपल्यासाठी कौतुकाची बाबच आहे. या कौतुकाचा एक भाग म्हणजे विविध माध्यमातून या मेळघाटच्या वनाबद्दल सर्व सामान्य लोकांपर्यंत जनजागृती व्हावी या उद्देशाने विविध उपक्रम राबविण्यात येतात आणि या नियतकालिकाव्दारे मेळघाट व्याघ्र प्रकल्पाबद्दलची माहिती सर्व लोकांपर्यंत पोहचवी हा हेतू.

“वाईल्ड मेळघाट” या मासिकामध्ये प्रकशित झालेल्या सर्व लेखकांचे अभिनंदन तर हे मासिक पूर्णत्वास नेण्यासाठी माझ्या मेळघाट टीमने केलेल्या कार्याचे ही कौतुक.

धन्यवाद!



नमस्कार,

प्रथम आपल्या सर्वांचे विशेष अभिनंदन की, “भारतात मार्जार कुळातील सर्वात वेगवान प्राणी “चित्ता” परत आला आहे आणि आपल्या जैवविविधतेमध्ये महत्त्वाची भर पडली आहे.

सातपुडा व्याघ्र प्रकल्पामधील थरारक दिवस



रोहिणी सुनील लिमये

नागपूर



सुनीलला काही कामानिमित्त सातपुडा व्याघ्र प्रकल्प (मध्य प्रदेश) ला जायच होतं. मला हिंडायची लै हौस मग त्याला म्हणलं, मी पण येते आणि आम्ही शुक्रवारी सकाळी नागपूरातून निघून, बैतुलमार्गे होशंगाबाद जिल्ह्यातील मढई गावी पोहचलो. गाडीतून उतरलो तर समोर तवा डॅमचे पसरलेले पाणी, वरून ओतणारा पाऊस, प्रचंड वारा... एकूण वातावरण मस्त होतं. गाड्या नदीच्या ह्या बाजूला लावून आम्ही बोटीतून पलीकडे आलो, समोर वनविभागाचे अतिशय सुंदर रेस्ट हाऊस. रात्री जेवण आटोपून झोपलो. रात्रभर प्रचंड पाऊस पडत होता. सकाळी सफारी करून गवे, हरणं, सांबर बघून रेस्ट हाऊसला परतलो. दुपारनंतर आम्ही 'चूरणा' ह्या ठिकाणी जाणार होतो. जंगलातून रस्ता होता. पाऊस काय थांबत

नव्हता म्हणून मी सुनीलला म्हणाले इथेच थांबू किंवा नागपूरला परत जाऊ. पण बायकोचे ऐकेल तो नवरा कसला? त्यातून तेथील जे APCCF आले होते 'मूर्ती' त्यांचे नाव ते अजून एक पायरी वर. त्यांनी एक गाडी जंगलात पाठवली आम्ही जाऊ शकतो का ते बघायला. फॉरेस्टच्या लोकांना एकच माहिती साहेबाला जर एखाद्या ठिकाणी जायचं असेल तर मग वाटेल ते करून न्यायचं. जिप्सीला कव्हर केलं, अजून गाडी घेऊन सामान टाकून आम्ही निघालो.

रस्ता पूर्णपणे जंगलातला, त्यामुळे काही ठिकाणी दगडं, काही ठिकाणी माती. ड्रायव्हर चालवतोय, दणादण गिअर टाकत, फोरव्हील लावत. एके ठिकाणी गाडी चढेना खूपच चिखल, दोन वेळा गाडी उलटी आली. पण हरेल तो ड्रायव्हर कसला पूर्ण चिखल उडवत चढवली गाडी (बर तर बरं मूर्तींनी काच चढवली होती) आता समोर आला मोठा ओढा पाणी जोरात होतं. मूर्तींनी ड्रायव्हरला विचारलं 'क्यो जायेगी ना गाडी?' 'हा सर' 'सभालके हा बेटा' 'यसे सर' हा दोघात संवाद होत असताना मी 'आई जगदंबे वाचव ग' (माझा धावा सुरू). गाडी पाण्यातून पुढे

गेली तर मोठा चढ... हान गाडी, समोर चिखल, लाव फोरव्हील. मोठी दगडं आली ने दणकून त्यावरून. परत समोर ओढा. परत तेच संवाद आणि परत माझ्या मनातल्या मनात धावा. असेच ५-६ ओढे पार करत आम्ही एका संरक्षण कुटीला पोहचलो. गाडी थांबली म्हणून मी पण जरा पाय मोकळे करावेत म्हणून उतरले तर तेथील वनरक्षक म्हणाला, सर पुढे जाता येणार नाही ओढ्याला कमरेडितके पाणी आहे. माझा पुतळाच झाला कारण आम्ही सव्वा तास प्रवास करून आलो होतो. त्यात ५.४५ झाले होते. म्हणजे थोड्याच वेळात अंधार होणार आणि मग तर जंगलातून, तेही या पावसात जाणे असून अवघड होणार... पण मूर्ती साहेब काय मानायला तयार नव्हते. त्यांनी एक गाडी पाठवून दिली नक्की पाणी किती आहे बघायला... ड्रायवर सांगत आला की गाडीची चाके बुडतील इतके पाणी आहे. आता काय? आता मूर्ती स्वतः निघाले पाण्याचे परीक्षण करायला. तोपर्यंत बाकीच्यांनी ठरवून बोट बोलावली जी आम्हाला परत रेस्ट हाऊस ला नेईल... मूर्तीसाहेब आले "पानी तो कम हुवा है! थोडे रुक जायेंगे तो और कम हो जायेग



और फिर नीकल जायेंगे”... आता मी जरा वैतागलेच सुनीलला बाजूला घेऊन म्हणलं अरे पाऊस थांबणं आपल्या हातात आहे का? पाणी नाही उतरलं तर? त्याच वेळी बाकी स्टाफ मूर्तींना हेच सांगत होता. मग ठरलं मागे जायचं बोटीने.

बोटीच्या धक्क्यापर्यंत आम्हाला गाडीने जायचे होते, निघालो... धक्का साधारण १० मिनिटांच्या अंतरावर असताना गाडी एकदम ड्रायव्हरच्या बाजूने कलंडली. ड्राइवर गियर टाकतोय, फोव्हिल लावतोय गाडी हालायलाच तयार नाही. मग आम्ही गाडीच्या बोहर येऊन बघतोय तर काय गाडी ड्रायव्हरच्या बाजूने दरवाज्यापर्यंत चिखलात रुतली होती. तोपर्यंत मागून जिप्सी आली आम्ही त्यात बसलो निघालो. आता धक्का साधारण ५ मिनिटांवर होता आणि समोर पूर्ण चिखल... ही गाडी चिखलात फसू नये म्हणून उतरून सामान घेऊन चालत धक्क्यापर्यंत आलो. आता हा नेहमीचा धक्का नसल्याने एक बोट आम्हाला घ्यायला येत होती आणि एक बोट तो प्लास्टिकचा धक्का घेऊन येत होती. पहिली बोट आधी आली, आता कोणाचीही थांबयची तयारी नसल्यामुळे स्टाफमधील

एकाने त्याच बोटीतली दोन फळकूट काढून चिखलात टाकली. आम्ही जिथे उभे होतो तिथून बोटीपर्यंत कमरेडूतके उंच गवत होते (मला अशा गवतात साप असतील अशी भीती वाटते. त्यातून ह्या जंगलात अस्वल आहेत. बापरे अंधारात एखादं अस्वल समोर आलं तर मला कळणार कसं अस्वल आहे की सुनील?)... पण आता मनात काही न आणता मला बोटीपर्यंत जायचे होते. भरभर चालत, सर्कस करत एकदाचे बोटीत बसलो आणि बोट निघाली. मूर्ती म्हणाले साधारण २० मिनिटात पोचू आपण... शांतपणे आई अंबाबाईचे नाव घेत बाजूचे डोंगर बघत निघालो पण... दणकून पाऊस सुरू झाला. पावसात किनाऱ्यावरची लाकडे पाण्यात वाहात येत होती. बोट कासवाच्या गतीने जात होती. पावसामुळे आम्ही पूर्ण भिजलो होतो आणि अचानक इंजिन मधून आवाज येऊ लागला आणि बोट थांबली... एक लाकूड अडकले होते. प्रचंड पाऊस पाण्यात मध्यभागी आमची बोट थांबलेली आणि सगळीकडे अंधार... आता? लगेच मूर्ती वदले “Don't worry हम दुसरी बोट बुलायेगे” ? लेकीन life jacket पहेन रहीये हा!” आता आपलं

मन गप्प बसत का? सुरू विचार... वाऱ्याने बोट कलंडली तर? पोहता तर येतंय पण दिशा कळली नाही तर? त्याक्षणी चिडता पण येईना... एकच गोष्ट करू शकत होते तीच करायला सुरुवात केली, आई अंबाबाईचा धावा? तोपर्यंत लोक... पण मूर्ती म्हणाले पाण्यात वाकून ते लाकूड काढले आणि बोट परत सुरू झाली, हुश... भिजल्यामुळे मी अक्षरशः काकडत होते. हळूहळू आम्ही रेस्ट हाऊस जवळ आलो, उतरलो. पाय धक्क्याला लागले तेंव्हा बरं तर वाटलंच, पण एकीकडे तिथेच राहिलेल्या दोन्ही ड्रायव्हरचा विचार मनात आला... काय करतील ती णाले ते दोघे संरक्षण कुटीला जाऊन थांबलेत. कपडे बदलून मस्त चहा घेताना मनात विचार आला आपण केव्हाही रिस्क घेतली होती. पण सुनील बरोबर होता त्यामुळे चिंता नव्हती. रात्री जेवताना दुसऱ्या दिवशी एका गावात जायचे ठरू लागले, पण आता मूर्तीसाहेब ही घाबरले होते, पाऊस थांबला तरच जाऊ म्हणाले.

निसर्गाशी नाही खेळायचे. आपण त्याची मर्जी बघायची असते तो नाही बघणार. पण एकंदरीत कालचा दिवस संस्मरणीय झाला.



मातीशी नातं सांगणारे मेळघाटातील आदिवसी

मनोहर मंडवाले

कल्याण



खूपच भाग्यवान आहोत आम्ही शहरातील माणसं! बहुतांश: मूलभूत गरजा, सुखसोयी आम्हाला बऱ्यापैकी सहज मिळताहेत. शिकायला शाळा आहेत, रस्ते आहेत, दवाखाने आहेत, महत्त्वाचं म्हणजे; प्यायला पाणी

मिळतंय. आदिवासींची होळी, जंगल सफारी आणि गाव-खेड्यातली फोटोग्राफी करण्याच्या निमित्ताने मेळघाट व आजूबाजूच्या परिसरातील, काही गावांमध्ये मध्यंतरी मी फिरून आलो, त्यावेळी मला हे प्रकर्षाने जाणवलं. स्वतःत मग्न होवून तुम्ही जर इथं फिरलात तर कदाचित तुम्हाला ही गोष्ट एवढी जाणवणार नाही, पण तुम्ही जेव्हा काही दिवस इथला हिस्सा होवून राहाल तेव्हा जाणवेल- काहीतरी गफलत आहे. गाव-पाड्यात राहणाऱ्यांमध्ये आणि शहरा भागात राहणाऱ्यांमध्ये भेदभाव होतोय. आम्हा शहरी लोकांना वीज मुबलक उपलब्ध आहे, मात्र मेळघाटातील काही काही पाड्यांमध्ये दिवस, दिवस वीज नसते. आणि पॉवर सप्लायमध्ये कुठे काही बिघाड झाला; तर दोन चार दिवस खोळंबा झालाच म्हणून समजा! माणूस विजेविना तर जगू शकतो, पण पाणी? पाण्यासाठी तर अतिशय हाल आहेत इथल्या लोकांचे! धारणीपासून तेरा चौदा कि.मी. वर असलेल्या चेथर या गावी धारणीलाच राहणाऱ्या गिरीश या माझ्या

मित्रांसोबत एक दिवस मी बाईकने गेलो होतो! चेथर... महाराष्ट्र व मध्य प्रदेशच्या सीमेवरलं, शंभरेक घरांचे वस्ती असलेलं एक अति दुर्गम गाव. इथं एकदा जावून येण्यातच आपल्यातल्या शारीरिक क्षमतांची कसौटी लागते. कारण; गावाकडच्या बाजूचा तीन, चार कि.मी. चा रास्ता दगडगोट्यांचा. तोही पार जंगलातून जाणारा. जिथं अस्वलं वगैरे नेहमीच दिसतात, चेथरला एकही एस.टी. जात नाही. साधा दवाखाना नाही. दोन, तीन पड्याल (वैद्य) तेवढे आहेत. तिथं जाताना जंगलातले वळणदार रस्ते सुरुवातीला तुमचं मन मोहून टाकतात, पण पानगळ झालेल्या दिवसात बहुतेक झाडं अक्षरशः नागवी होतात. माणसाच्या सापड्यागत काड्या दिसतात झाडाझाडांच्या! अवघ्या रानभर रखरखाट वाटते. जिकडे बघा तिकडे फिककट पिवळसर, सोनेरी रंगांची वाळलेली पानं विखुरलेली दिसतात. या गावापासून जवळच तापी व सिपना नदीचा संगम आहे. या संगमाला विशेष महत्त्व आहे. मेळघाटमधल्या आदिवासींसाठी सिपना नदी म्हणजे



लवादा गावातील होळी

त्यांची देवताच! सिपना म्हणजे साग. मेळघाटात सागाची झाडं खूप आहेत. इथला बहुतेक परिसर सागाच्या झाडांनी व्यापलाय.

चेथर गावात शिरल्याशिरल्या डोक्यावर, कंबरेवर, हातात पाण्याचे हंडे, भांडी घेवून जाणाऱ्या बायका, मुलं अनवाणी पायपीट करताना आपल्याला दिसतात. तिथल्या शाळेतच शिक्षक असलेल्या दिनेश गोरे सरांकडून माहिती घेतल्यावर कळालं- लहानपणापासून डोक्यावर हंडे घेतल्यामुळे इथल्या मुलींची उंची खुंटलीये. छोट्याशा टेकडीवर वसलेल्या या गावात फक्त दोनच हापश्या आहेत. पहिली; गावात शिरतानांच लागते, दुसरी; शाळेची आहे. पुनर्वसनासाठी नाहीच म्हणतात इथले लोक. त्यांची तशी मानसिकताच नाही. सिपना-तापीच्या संगमावर पोहचल्यावर पाहिलं, गावापासून नदीची पातळी बरीच खाली होती. तापी नदीला होतं काही ठिकाणी पाणी, पण सिपना तर अगदीच कोरडी होती. काही घरांवर सोलर प्लेट लागलेल्या असल्या तरी, गावात वीज नावालाच पोहचलीये. आणि शंभरेक

घरांसाठभ एवढी उठाटेव तरी कोण करणार? पण हे चित्र नुसतं चेथर या गावचं नाहीये, तिथून पुढे आम्ही कुटंग्याला सुध्दा गेलो. रस्त्यारस्त्यात मोहाच्या झाडांची फुलं वेचणाऱ्या बायका, मुली दिसल्या. मोहाची झाडं ही उत्पन्नाचं साधन आहे इथल्या लोकांचं. मेळघाटच्या परिसरात पांच दिवस होळी साजरी केली जाते. होळी हा इथला मोठा सण. आणि या दिवसात इथली बायका, मुलं गावागात रस्ते अडवून होळीसाठी फगुवा मागतात. कुटंग्याला जाताना आमच्या बाईकलाही नऊ, दहा बायकांनी अडवलेलं. छानपैकी नाचत, ढोलकी वाजवत त्या बायका आम्हाला गाणं ऐकवू लागल्या- 'हमारा फगुवा देवो रे देना है तो देवो रे नहीं तो तुम जाओ रे' त्यांचीच ढोलकी घेवून गिरीशसुध्दा त्यांच्या नाच-गाण्यात सामील झाला, तेव्हा त्या बायका चांगल्याच रंगात आल्या. मोकळ्या बोलू लागल्या. त्यांचे चार सहा फोटो काढल्यावर मात्र, त्यातीलच एक जंगलाकडे हात दाखवून म्हटली- 'हमारा क्या फोटू निकलता, हमारे जंगल का फोटू निकालो' अनपढ

अशा त्या बाईच्या तोंडून नकळत बाहेर पडलेलं मेळघाटच्या जंगलबद्दलचं प्रेम पाहून, मी तर क्षणभर स्तब्धच झालो. स्वतःशी म्हटलं- किती अस्सल आहे या लोकांचं जंगलावरचं प्रेम! प्रेम करणं आणि जगणं यांच्याकडून शिकायला हवं. खरं तर, फोटो काढणाऱ्यांना बिचकतात इथली माणसं. त्यांना वाटतं, शासनाचा कुणी तरी मोठ्ठा अधिकारी आला आहे. कुटंगा गावचं चित्रही चेथरपेक्षा वेगळं नाहीये. उंचसखल भागात वसलेलं गाव, गावात पाण्याची टाकी आहे पण पाणी नावालाच! न सोडवता येणारं फार मोठं कोडंच आहे हे! आपल्या मूलभूत गरजा पूर्ण करण्यातच इथल्या आदिवासींचं आयुष्य खर्च होतं पडतंय... ते ही पिढ्यानपिढ्या!

दुसऱ्या दिवशी सेमाडोह इथल्या जंगल सफारीला गेलो. नैसर्गिक सगळे स्रोत आटल्याने तिथल्या राखीव जंगलातही प्राण्यांसाठी कृत्रिम पाणवठे केलेले दिसले. कृत्रिम पाणवठ्यावर प्राणी व्कचितच येतात. पाण्यासाठी खूप हाल होतात इथल्या प्राण्या, पक्षांचे. आणि याचा प्रत्यय दुसऱ्या दिवशीच आला.

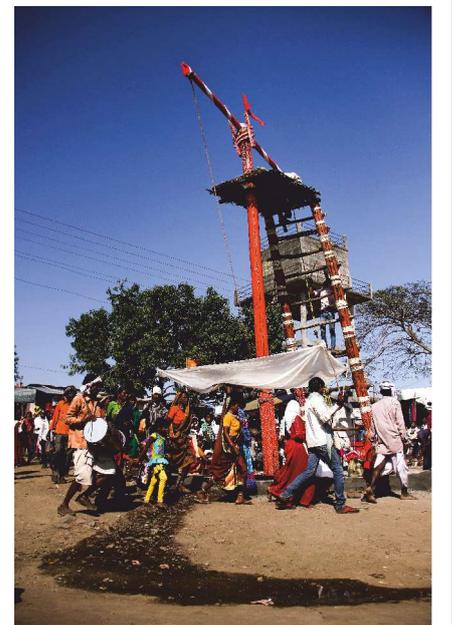


सकाळीच ढाकणा मार्गे आम्ही निघालो होतो नरनाळा किल्ल्याला. राखीव जंगलातून वळणावळणाने जाणारा खूप छान असा हा रस्ता सुंदर अशा घाटातून जातो. संध्याकाळच्या सहा वाजेपासून सकाळच्या सहापर्यंत हा रस्ता तसा बंदच असतो. मध्ये दोन तीन गेट लागतात. या रस्त्यात सुरुवातीलाच चार पांच मोर लांडोर दिसले. काही अंतर गेल्यावर झाडाच्या फांदीवर बसलेला तुरेवाला सर्प गरुडही दिसला. जसं जसं गाडी वर जावू लागली तस तशी आमच्या नजरतली उत्सुकता वाढू लागली. घाटात बऱ्याच ठिकाणी गडगा नदी लागते. ती पण आटलेली होती. नदीत जराही कुठं पाणी नव्हतं. पुढे काही अंतर गेल्यावर दरीतील नदीच्या कोरड्या पात्रात पाण्यासाठी वणवण फिरणारा एक रानगवा दिसला. आमच्या गाडीची चाहूल लागताच आवाजापासून दूर झाडीत घुसला. त्याचं ते एकटं असणं मनाला खूपच बोचलं.

आम्हां मानवजातीला वारा पाणी मिळावा म्हणून, अशा रानांमध्ये रखरख उन्हातही कशी तरी तग धरून उभीये हजारां झाडं! आम्ही मात्र डोळे मिटून

बेफिकीर पहुडलो आहोत. स्वतःचं अस्तित्व शाबूत राखण्यासाठी रोज करतोय आटापिटा, बदलतोय सारखा फेसबुक व व्हाट्स-ऍपवरील न जगलेला आमचा वर्तमान. मात्र, मूलभूत गरजाही पूर्ण होत नसताना इथल्या आदिवासींच्या चेहऱ्यावर मला आनंदच दिसला. जंगलातच जन्म घेतलेली ही माणसं इथल्या जंगलाबद्दल जेव्हा भरभरून बोलतात तेव्हा भरून येतो माझा ऊर. पण ही जंगल निव्वळ त्यांचीच नाही तर आपलीही मायबापं आहेत. अक्षम्य असं दुर्लक्ष होतंय आमचं या जंगला प्रती. आम्हाला कळतंच नाहीये पाण्यासाठी उद्या कदाचित युद्धाचे वणवे पेटतील. मग मात्र मेळ घाट सारखी जंगल वाचवण्यासाठी आमची तडफड सुरु होईल. तसं पाहिलं तर खूप समृद्ध आहे इथली जंगल, पण या रखरखीत उन्हात पाण्या अभावी कोरडी ठाक झालीये. त्या रानगव्याला तहानेनं व्याकुळ झालेलं पाहून वाटलेलं, आटलेल्या तिथल्या नद्या-तळ्यांमध्ये पाऊस होवून धो धो कोसळावं आणि तहानलेल्या प्राण्या-पाखरांना पोट भरून पाणी पितांना

पाहावं. त्यासाठीच की काय; मानवाला जीवदान देणारी ही जंगलं वाट पाहताहेत नद्यांना जोडणाऱ्या एखाद्याजलपुत्राची. आणि तेव्हाच खरी ही जंगलं आम्हाला हिरव्या-पोपटी रंगांचे शेले ओढून हसत-खेळत आभाळाशी गप्पा करताना दिसतील आणि इथल्या मातीशी नातं सांगणाऱ्या मेळघाटतील आदिवासींची खऱ्या अर्थानं समृद्धीकडे वाटचाल होईल.





Grass Diversity of Melghat Tiger Reserve



Grasses are very important group of plants not only to human beings but also to animals. The grass family, scientifically known as Poaceae or Gramineae is a 5th largest family of flowering plants in the world, coming after Asteraceae, Fabaceae, Orchidaceae and Rubiaceae. Grasses range from tiny inconspicuous herbs less than an inch to the giant bamboos that grow up to 130 feet tall.

It is difficult to calculate the exact number of species of family Poaceae; however, according to latest estimate by Tzvelev (1989), Poaceae consists of 10,300 species belonging to 898 genera. In India, it is represented by about 1200 species belonging to 268 genera (Karthikeyan *et al.* 1989; Moulik, 1997). Grasses are widely distributed than any other family of flowering plants.

Ecological status of the grasses in Melghat forest and India remarks "With the existing evidence, we feel justified in concluding that grasslands do not occur as a climatic climax in India; ecologically they generally represent secondary seres and rarely also priseres and that, wherever they are relatively more stable they constitute a biotic climax or, in Clementsian terminology, a

Prof. Gajanan D. Muratkar

Grassland Expert
Head, Department of Environmental Science
Arts, Science & Commerce College,
Chikhaldara, Amravati

disclimax more frequently the nature of the sere-climax than of a sub-climax maintained under the influence of fire and grazing in varying intensities and combinations" According to Bor (1938a), the term "climatic climax" cannot be applied to these grasslands, since they are developed in the constant pressure of grazing & burning.

Biodiversity has become a topic of serious consideration through-out the world. Very few attempts are being made to know it. Melghat forest of Amravati district of Maharashtra state, with its varied physical features, harbor us a great diversification of biological wealth. But in spite of its luxuriant vegetation and rich plant wealth, the forest remain botanically poorly explored.

The forests of Melghat



are entirely dry deciduous and belong to the formation 'Dry Tropical Forests' of the Champion and Seth's "Revised Survey of the Forest Types of India" and fall under the subgroup 5-A 'Southern Tropical Dry Deciduous Forests'

The present study incorporating a comprehensive taxonomical and findings on morph taxonomy, exploration and ecology of grasses. The economical and medicinal values of the grasses have been described in detail on the basis of ethno botanical data and information collected from the tribal peoples. Three tribes have been found Korcu, Gond, Nihal in Melghat forest area.

The grasses are classified on the basis of their height, morphology, soil type, habitat, palatability.

- a) Annual grasses
- b) Perennial grasses
- c) Palatable grasses
- d) Non Palatable grasses
- e) Soft grasses
- f) Course Grasses.
- 1) Grasses classified according to height
- 2) Robust grasses, 90cm to 130 cm above:
Cymbopogonmartinii
Heteropogoncontortus
Ischaemumpilosum
- 3) Tall grasses 65cm–90cm tall: *Apludamutica*
- 4) Medium sized grasses 45cm–60cm:
Andropogonpumillus

Role of grasses in Melghat Tiger Reserve:

- a) Grasses are the engineers of forest ecosystem.
- b) Grasses play important role in soil conservation.
- c) Grasses play important role in soil moisture

- conservation
- d) Grasses maintain wildlife habitats
- e) Grazing habitat
- f) Breeding habitat
- g) Nesting habitat
- h) Food chain
- i) Food web
- j) Ecological pyramids in forest ecosystem.

Grasses diversity of Melghat:

Terrestrial Grasses: Themeda, Heteropogon, Dicanthium
Light tolerant grasses: Themeda, Schema, Heteropogon, Chrysopogon
Shade tolerant grasses: Chloris gyana
Aquatic grasses: Cynodon
Amphiterrestrial grasses: Cynodon, Iselima

Ecological & Environmental Potential of the grasses of Melghat forest



Gondhali gawat

Grasses: Indicators of High altitude (800-1100 mtr from MSL)

Acrachnerecemos
Andropogonpumilus Rox
Apludamutica L
Chrysopogonfulvus
Cynodondactylon Pears
Dactylocteniumaegypticum L

Grasses: Indicators of low Altitude (600-800 mtr from msl)

Aristidareducta Stapf
Anthraxonlancifoliustrin
Anthraxonciliaris
Anthraxonlanceolatus Hochst
Arundinellapumila

Grasses: Indicators of heavy rainfall. (950mm to 1250mm)

Brachiariamutica
Brachiariaramosa L
Brachiariareplans L
Brachiariaeruciformis (JESM)

Grasses: Indicators of low rainfall. (600-825mm)

Aristidafuniculatatin
Aristidareducta Stapf
Anthraxonlancifoliustrin

Grasses: Indicators of pH range acidic soil. pH range (5.8–6.4)

Digitariaabludens (Roem & schult)
Digitariaciliaris

Digitariastricta
Eleusineindica (L)
Heteropogoncontorpus (L)

Grasses: Indicators of black cotton soil.

Dicanthiumaristatum (Poir)
Dicanthiumnodosum (Willem)
Dicanthiumannulatum (Forssk)

Fort Wall grasses of Melghat forest:

Immediately after monsoon, along the mud walls, rocky fences and broken walls of fort large number of herbaceous grasses make their appearance. The commonest fort wall grasses are
Arthraxonlancifolius,
Dimeriaornithopoda,
Sposobolusdiander,
Chlorisbarbata,
Arundenellapumilla,
Cumbopogon,
Chrysopogon,
Scheima,
Heteropogon etc.

Rocky Grasses:

Certain species of grasses are found to be growing in the crevices of the moist or dry rocky substrata. The higher altitude grasses like

Tripogon, *Anthraxon*, *Heteropogon*, *Dimeria*, *Sporobolus* etc.

Grasses along water – courses:

The common grasses along water bodies include
Arundodonax,
Saccharumspontaneum,
Dicanthiumcaricosum,
Sacciolepisindica,
Paspaladiumflvedium.
Paspaladiumgeminatum are invading.

Wasteland Grasses:

Chloris barbata,
Elusineindica,
Eragrostristenella,
Eragrostrisunioloides,
Panicumrepens,
Dactylocteniumagepticum etc.

Wetland grasses:

Echinocloacolona,
Oryzarfipogon,
Sacciolepisindica,
Coixaquatica

Invasive Grasses:

Pennisitumpedunculatum,
Sorghum haplens,
Arundodonax,
Dactylocteniumagepticum



Kusali gawat

Rare Grasses:

Thelepogonjaquemontii,
Coixaquatica

In Melghat Tiger Reserve more than 100 grasses types are distributed, the diversity of grass genera, species and varieties of species. Some grasses are annual, palatable & perennial palatable. Out of these some grasses are non-palatable. The grasses are soft and course.

In MTR there is diversity of wild relatives of grasses like: ranbajra, ran jawari, ran nachni, wild dhan, kutki, kodo, sama, sawa, kans, bamboo etc.

The grasslands of MTR are taller, annual & perennial most of the grasslands dominated by the grasses

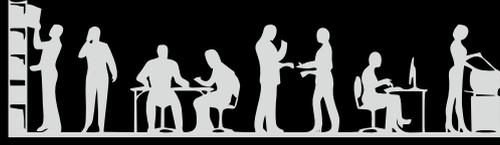
Themeda,
Heteropogon,

Apluda,
Sporobolus,
Cymbopogon,
Aristida,
Panicum,
Setaria etc.

The grasslands are heterogeneous and homogeniuos.

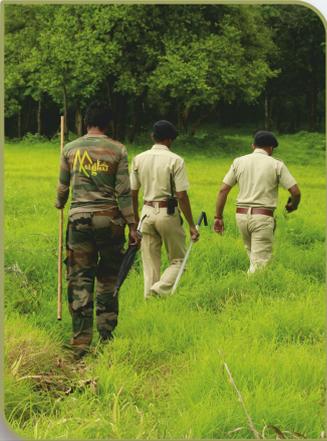


Role & Responsibilities of Melghat Tiger Reserve

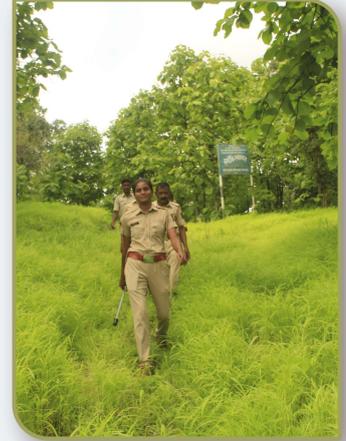


Protection & Conservation

All forest soldiers live inside Melghat Tiger Reserve to protect & conserve these forests by staying inside it. They keep control on illicit activities-felling, poaching, grazing & forests fires. They use modern technology like "MSTripES" for patrolling which helps in monitoring, collection of data on movement & habitat of Wildlife.



संरक्षण व संवर्धन



मेळघाट व्याघ्र प्रकल्प क्षेत्रात कार्यरत सर्व वनसैनिक या जंगलात राहून या वनाचे प्राणपणाने संरक्षण व संवर्धन करतात. "MSTripES" या अत्याधुनिक तंत्रज्ञानाचा वापर करून अवैध वृक्षतोड, शिकार, गुरेचराई, वनवणवा या अनाधिकृत बाबींवर नियंत्रण ठेवतात. तसेच, या प्रणालीद्वारे वन्यजीवांचा वावर, अधिवास इत्यादी माहितीचे संकलन व संशोधन करण्यासाठी महत्त्वाची भूमिका बजावते आणि या माध्यमातून वनाचे व वन्यजीवांचे संवर्धन करतात.



Automated Camera Trap Technology helps in collecting precious information & photographs of Tigers, Leopards & other wild faunas. It helps in monitoring the movement of wildlife & their protection, conservation as well as research.

स्वयंमचलित कॅमेरा ट्रॅप या वैज्ञानिक प्रणालीद्वारे वाघ, बिबट व इतर वन्यजीवांचे छायाचित्र व त्यांच्या संख्येची अचूक माहिती प्राप्त होते. या प्रणालीद्वारे वन्य प्राण्यांच्या हालचालीवर देखरेख राहते, संरक्षण, संवर्धन व संशोधनाकरिता महत्त्वाची भूमिका पार पाडते.



**Research
संशोधन**



WILDLIFE CRIME CELL MELGHAT TIGER RESERVE

वाईल्डलाईफ क्राइम सेल मेळघाट व्याघ्र प्रकल्प



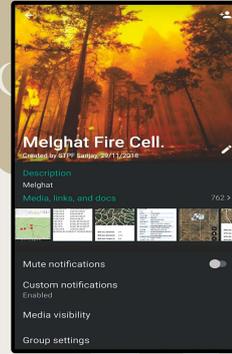
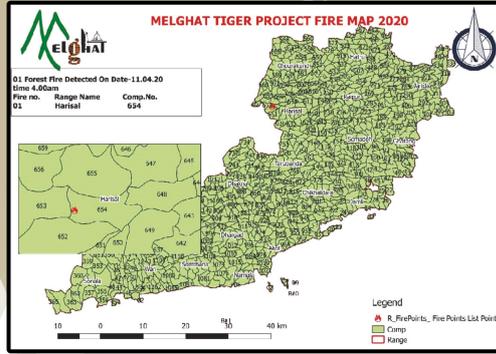
To protect & conserve Wildlife from poachers, Melghat Tiger Reserve has formed Wildlife Crime Cell in 2013. It keeps eye on illegal activities with modern technology & cyber surveillance.



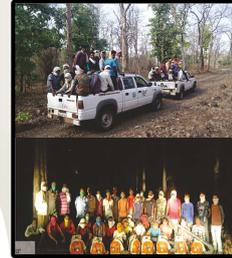
वने व वन्यजीवबाबत घडत असलेल्या शिकार, तस्करी व अशा तत्सम गुन्हेगारीवर नियंत्रण ठेवण्यासाठी "वाईल्ड लाईफ क्राईम सेलची निर्मिती २०१३ मध्ये मेळघाट व्याघ्र प्रकल्पामध्ये करण्यात आली."



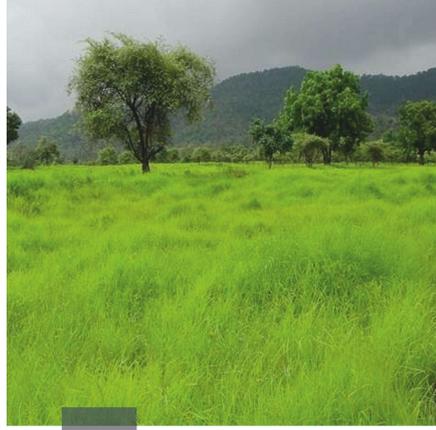
Melghat Fire Cell मेळघाट फायर सेल



In order to control & prevent man made forest fires a "Fire Cell" has been established. It gets real time fire alert from satellites. (NASA, FSI) These data reaches the Field Director which helps in quick control of forest fires.



मानवनिर्मित लागणाऱ्या वणव्यावर नियंत्रण ठेवण्यासाठी व रोखण्यासाठी "फायर सेल" ची निर्मिती करण्यात आली. उपग्रहाद्वारे मिळणाऱ्या अचूक माहितीनुसार मेळघाट व्याघ्र प्रकल्प क्षेत्रात लागलेल्या वणव्याची माहिती क्षेत्रीय वन अधिकारी यांना देण्यात येते आणि वणव्यावर नियंत्रण मिळवता येते.



Habitat Management

Wildlife needs a Safe, Secure & undisturbed habitat. It needs Meadow development for herbivores, more waterholes, maintenance of natural water resources, eradication of exotic weeds & planting indigenous species.

अधिवास व्यवस्थापन

वन्यप्राण्यांना सुरक्षित व अबाधित जागेकरिता उत्तम अशा अधिवासाची गरज असते. यामध्ये तृणभक्षी प्राण्यांकरिता गवतीकरण विकसित करणे, नैसर्गिक व कृत्रिम पाणवठ्यांची निर्मिती करणे, परकीय व तणधारी वनस्पतींचे उच्चाटन करणे, स्थानिक वनस्पतींची लागवड करणे इत्यादी.

वन्यजीवांना उत्तम व
सुरक्षित नैसर्गिक अधिवास
मिळावा या करिता
अतिसंरक्षित क्षेत्रातील
गावांचे त्यांच्या इच्छेनुसार
योग्य असे पुर्नवसन
करण्यात येते.



In order to provide a
safe & undisturbed
habitat to wildlife,
villages from core area
of the Tiger Reserve
are Voluntarily
Rehabilitated out of
Tiger Reserve.

Voluntary Rehabilitation ऐच्छिक पुर्नवसन





Livelihood for Development

उन्नतीसाठी पजीविका

Assistant Electricians Trained



Eco Guides & Gypsy Drivers Trained



Trained in Computer Skills



JCB Operators Trained



Trained in Hospitality



Trained in Driving



Four Wheelers Vehicle Distributed



Trained as Auto Mechanics



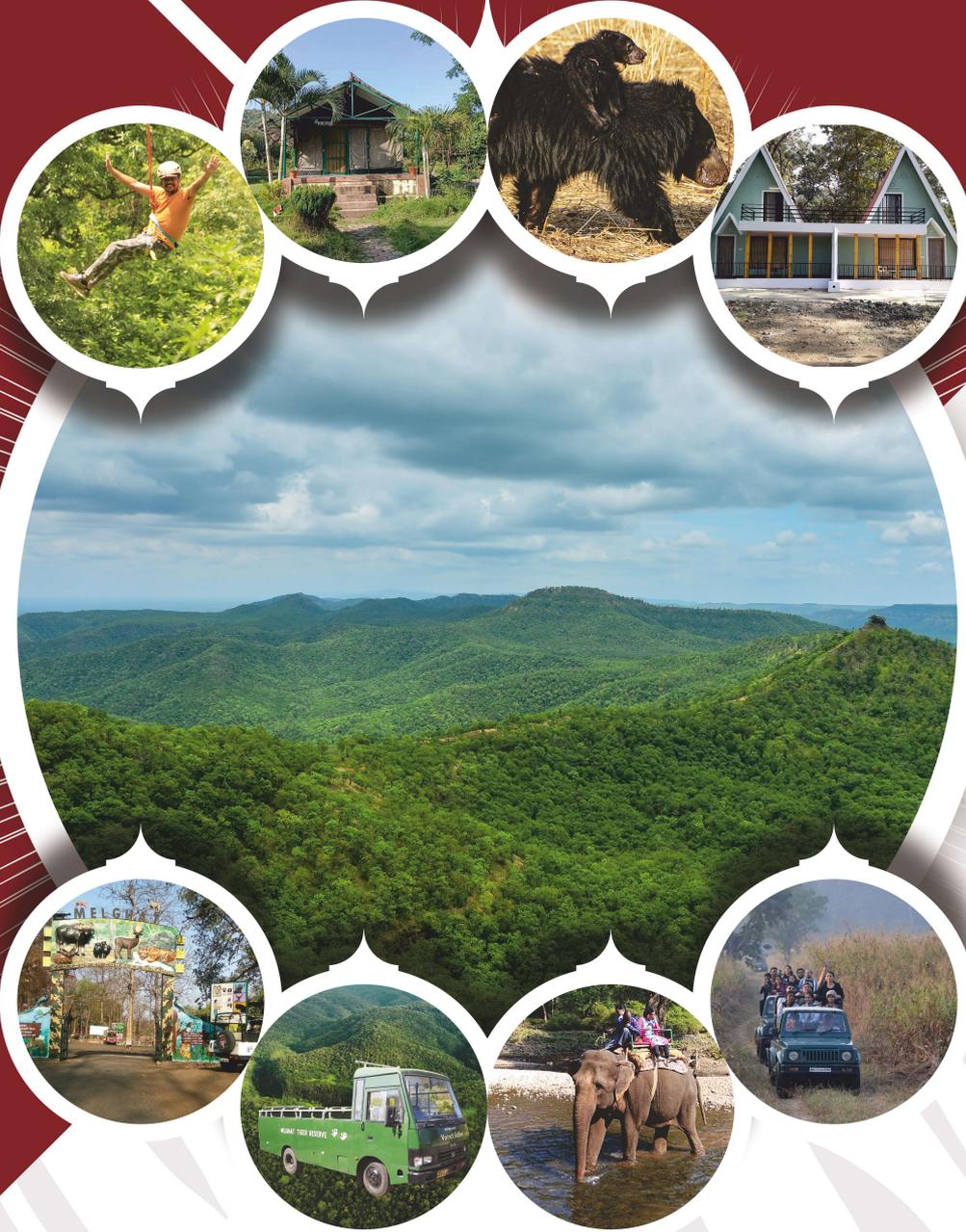
In order to minimise the dependence of locals on Forests & to Conserve & Protect Forests & Wildlife, locals are provided with employment through Skill Development.

स्थानिकांचे वनावरील अंवलबत्व कमी करण्यासाठी व त्यांच्या सहकार्याने वने, वन्यजीव संवर्धन व संरक्षण करण्यासाठी त्यांना विविध कौशल्य विकास उपक्रमा अंतर्गत रोजगार प्राप्त करून देण्यात येते.



Eco-Tourism in Melghat Tiger Reserve

मेळघाट व्याघ्र प्रकल्पातील
निसर्ग पर्यटन



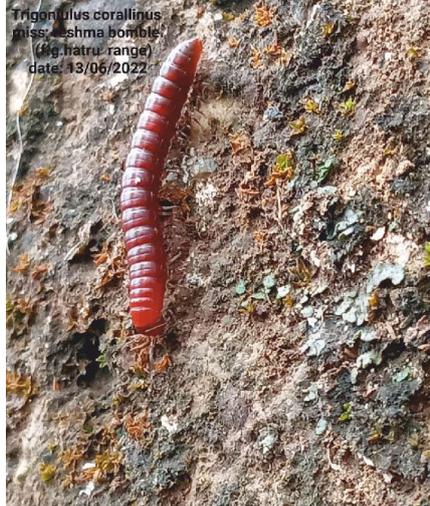
In order to Protect & Conserve Forests & Wildlife, to generate employment opportunities for locals, to generate income sources for them & to Conserve Forest through various activities is the main goal for Eco-Tourism.

वने व वन्यजीव संवर्धन व संरक्षण संदर्भात जनजागृती करण्याच्या हेतूने तसेच स्थानिक समूहाला रोजगार प्राप्त होण्यासाठी, पर्यटकामार्फत प्राप्त होणाऱ्या महसूलामधून स्थानिकांचा व वनाचा विकास करण्यासाठी विविध अशा उपक्रमातून निसर्ग पर्यटन राबविण्यात येते.

Photographs of Melghat Tiger Reserve..

Nilam Baghaye
Reshma Bombale
 Forest Guard
 Hataru Range
 Melghat Tiger Reserve
Amol Dambale

5



Bamboo Pit Viper



Jungle Prinia

Acknowledgement

*Melghat Tiger Reserve
is thankful to all photographers,
who sent us beautiful photographs
for publishing in Wild Melghat e-Magazine.*

**Manoj Bind
Team Tipeswar WLS
Ashish Tomar
Ajay Deshmukh
Team Sipna WLD
Team Akot WLD
Prafulla Sawarkar
Manohar Mandavale
Rakesh Mahalle
Team W.I.I.
Vishal Bansod
Team W.C.C., MTR
Jivan Dahikar
Akash Sarda
Atul Tikhe
Amol Dambale
Team MTR**

Edition for Melghat



Celebration of Wildlife Week 2022

WILD
MELGHAT e-Magazine

Edition for Melghat  Celebration of Wildlife Week 2022

WILD MELGHAT e-Magazine

The articles published in the **Wild Melghat e-Magazine** are the personal ideology of author. Donations to Melghat Tiger Conservation Foundation are eligible for 50% Income Tax Exemption under Section 80G of the Income Tax Act.

Name of the Account : **Melghat Tiger Conservation Foundation, Amravati**

Name of Bank & Branch : Indian Overseas Bank, Gandhi Chowk, Ambadevi Road, Amravati. (M.S.)

Account Number : **101701000019000**

IFSC Code : **IOBA0001017**



You are invited to explore the all new accommodation and restaurants at Semadoh, Narnala, Harisal, Aamzari & Kolkas. Melghat Team will ensure that you will have a great time.

Website: **www.magicalmelghat.in**

Please feel free to coordinate with

Mr. Swapnil Bangde

E-mail: **magicalmelghat@gmail.com**

Call him on **+91 89565 63016**

He will help you plan your program.



Office of the
**Chief Conservator of Forest & Field Director,
Melghat Tiger Reserve, Amravati.**

Near Govt. Girls High School, Camp Road, Amravati 444 602 (M.S.)

Phone No.: 0721-2551766, 2662792 Website: **www.magicalmelghat.in**

E-Mail: **ccffdmelghat2@mahaforest.gov.in**

